

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

**СІМЕЙНІ
(РОДИННІ) ЦІННОСТІ
ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ
ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ:
ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ**

Колективна монографія

*За редакцією
Є. Харитонова, О. Харитонової,
І. Давидової, О. Сафончик*

Одеса
Фенікс
2025

*Рекомендовано рішенням вченої ради Національного університету
«Одеська юридична академія» (протокол №від ... травня 2025 р.)*

Рецензенти:

Дудченко В. В. – докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія»;

Менджул М. В. – докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри цивільного права та процесу юридичного ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Спасибо-Фатеева І. В. – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

С 37 **Сімейні (родинні) цінності перед викликами гібридної війни: правові проблеми** : кол. монографія / за заг. ред.: Є. Харитонов, О. Харитонової, І. Давидової, О. Сафончик ; НУ «Одеська юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2025. – 508 с.

ISBN 978-617-8430-64-1

Монографія містить підсумкові результати наукових досліджень представників аксіологічної школи сімейного (родинного) права за останні десять років, присвячених аналізу правових проблем, що виникають у сфері сімейних (родинних) відносин під час гібридної війни.

Зокрема, характеризуються методологічне підґрунтя та значення ціннісної спрямованості досліджень у галузі сімейного (родинного) права.

Розглядаються мета та завдання, які постають перед українською наукою сімейного (родинного) права при вивченні сфери регулювання сімейних (родинних) відносин. Акцентується увага на необхідності врахування існування в українській правовій традиції категорій «сім'я» і «родина», як цінностей, що утворюють складну систему моральних та юридичних зв'язків, та водночас є одним з головних об'єктів гібридних загроз, а відтак потребують особливої уваги і забезпечення юридичного захисту прав та інтересів їхніх учасників під час гібридної війни. Аналізуються родинні цінності, що опинилися під руйнівним впливом всіх форм гібридної війни. Зокрема, наголошується, що на особливу увагу заслуговують проблеми захисту сімейних (родинних) цінностей, які наразі піддаються активній руйнації з боку агресора: негативний вплив на цивілізаційну самоідентифікацію українців (особливо такої вразливої категорії осіб, як діти), руйнування сімей, родин тощо. У такому контексті розглядаються, як юрисдикційні засоби захисту сімейних (родинних) цінностей, прав та інтересів, так і можливі засоби самозахисту прав та інтересів самими учасниками сімейних (родинних) відносин.

Розрахована на наукових та науково-педагогічних працівників, аспірантів, здобувачів вищої юридичної освіти, всіх, кого цікавить проблематика буття сімейного (родинного) права в умовах викликів гібридної війни з погляду аксіологічного підходу.

УДК 314.146:316.36

ISBN 978-617-8430-64-1

© Колектив авторів, 2025

ЗМІСТ

Авторський колектив	5
Розділ 1. Аксиологічна школа сімейного права – пошук парадигми зміцнення родинних цінностей під час війни (<i>Євген Харитонов, Олена Харитонova, Ірина Давидова, Оксана Сафончик</i>)	7
Розділ 2. Сім'я і родина: моральні та правові цінності (<i>Євген Харитонов</i>)	24
Розділ 3. Сімейні правовідносини: деякі проблеми з погляду аксіології (<i>Олена Харитонova</i>)	58
Розділ 4. Родинні цінності України перед загрозами гібридної війни (<i>Євген Харитонов, Олена Харитонova, Ірина Давидова</i>)	95
Розділ 5. Сім'я як бар'єр до радикалізації та маніпуляцій свідомістю неповнолітніх у цифровому просторі в умовах гібридної війни. Досвід інших країн (<i>Вікторія Рябченко</i>)	121
Розділ 6. Роль родини у захисті людей похилого віку в умовах гібридної війни (<i>Денис Романовський</i>)	134
Розділ 7. Шлюбні правовідносини в умовах гібридної війни (<i>Оксана Сафончик</i>)	148
Розділ 8. Захист прав дітей в умовах гібридної війни (<i>Катерина Глиняна</i>)	182
Розділ 9. Відновлення і захист прав дітей, розлучених з батьками унаслідок збройного конфлікту та гібридних загроз (<i>Оксана Калітенко</i>)	216
Розділ 10. Тимчасове влаштування дитини в умовах гібридної війни (<i>Інна Яницька</i>)	251
Розділ 11. Усиновлення українських дітей в умовах гібридної війни (<i>Сергій Журило</i>)	284
Розділ 12. Правове забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах в умовах гібридної війни (<i>Олександр Шамота</i>)	313
Розділ 13. Особливості стягнення аліментів в умовах гібридної війни (<i>Наталія Волкова</i>)	344

Розділ 13

ОСОБЛИВОСТІ СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

DOI

Наталія Волкова

докторка юридичних наук, професорка

Підстави виникнення права на стягнення аліментів

Як справедливо науковці звертають увагу, що «після початку у 2014 році «інвазійної фази» гібридної війни росії проти України українське цивільне законодавство не зазнало змін, спрямованих на обмеження прав людини; АТО і ООС не стали перешкодою початку масштабного оновлення цивільного законодавства з метою адаптації його до права ЄС; хоча запровадження воєнного стану після російського вторгнення 24 лютого 2022 року зумовило передбачені Законом можливості тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, водночас, українська влада обережно і в обмеженому обсязі скористалася цими можливостями, зберігши практично усі демократичні права та свободи; попри російське вторгнення 2022 року, була збережена Концепція оновлення українського цивільного законодавства та її спрямованість на адаптацію до права ЄС»¹.

Навіть в умовах воєнного стану кожна фізичної особи має право на захист своїх прав, свобод та інтересів, що гарантується Конституцією України та не підлягає обмеженню. Повномасштабне вторгнення на територію нашої держави, умови воєнного стану, у яких вже три роки живуть громадяни України, суттєво вплинули на всі правовідносини в країні, в тому числі й на сімейні, що зумовило також внесення певних змін до норм законодавства.

Необхідно зазначити, що з проголошенням воєнного стану в нашій країні простежуються вкрай негативні процеси, що не можуть не

¹ Приватне право як концепт. Том VI: Приватне право в умовах гібридної війни : монографія / Є. Харитонов, О. Харитонova. Одеса : Фенікс, 2024. С.350.

вплинути і на сімейні відносини, оскільки зростає безробіття, громадяни вимушені мігрувати, руйнуються сім'ї, збільшується кількість розлучень, збільшується кількості дітей, які виховуються у неповних сім'ях тощо. Таким чином, наявність таких негативних процесів, потребує захисту сімейних прав та інтересів найбільш вразливих верств населення, дітей, а також й інших осіб, які в силу закону потребують належного утримання.

Щодо визначення підстав виникнення права на утримання, то необхідно зазначити, що в юридичній літературі з сімейного права більшість науковців до таких підстав відносять наявність між суб'єктами родинного або іншого сімейного зв'язку, наявність рішення суду про стягнення аліментів або договору про стягнення аліментів. Не погоджуючись з такою підставою як наявність договору або рішення суду щодо стягнення аліментів М. В. Вербіцька зазначає, що «рішення суду про стягнення аліментів є вже наслідком наявності сукупності вказаних фактів та недотримання батьком (матір'ю) обов'язку щодо утримання дитини» та визначає наступні підстави виникнення аліментних правовідносин : «кровне споріднення між батьками і дітьми, засвідчене в установленому законом порядку, або інші юридично значущі зв'язки між ними (наприклад, усиновлення); вік особи, яка має правовий статус дитини»¹. Необхідно підтримати таку точку зору та зазначити, що рішення вже само по собі є наслідком недотримання обов'язку щодо утримання, а не підставою для стягнення аліментів.

Відповідно до Закону України «Про охорону дитинства» кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку. Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України (ст. 8)².

Обов'язок батьків утримувати дітей виникає з моменту народження дитини та триває до моменту досягнення особою повноліття, незалежно від бажання учасників цих правовідносин. Законодавство зобов'язує батьків утримувати своїх дітей та надавати кошти для

¹ Вербіцька М. В. Актуальні проблеми стягнення аліментів на неповнолітніх дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 2. С. 32-36.

² Про охорону дитинства: Закон України № 2402-III від 26.04.2001 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

нормального існування дитини. Це кошти, що «...витрачаються на харчування, одяг, навчання, оздоровлення дитини тощо»¹.

Обов'язок батьків утримувати дитину до досягнення нею повноліття витікає з ст. 180 СК України. Батьки зобов'язані утримувати свою дитину незалежно від того, одружені вони чи ні (у випадку народження дитини під час фактичних шлюбних відносин), розірвано їх шлюб чи ні. Обов'язок щодо утримання «...зберігається й тоді, коли дитина народилася у шлюбі, який пізніше було визнано недійсним, а також і у випадку позбавлення батьківських прав батьків»².

Отже, відповідно до вищенаведених норм законодавства до підстав виникнення обов'язку батьків утримувати неповнолітніх дітей, необхідно віднести наступні:

- походження дитини від батьків або усиновлення;
- вік дитини, оскільки обов'язок щодо утримання дитину виникає до досягнення нею повноліття (ст. 180 СК України).

Щодо стягнення аліментів *на утримання одного з подружжя*, то відповідно до норм сімейного законодавства України подружжя несут певний обов'язок щодо взаємного утримання. Якщо подружжя матеріально не підтримують один одного та відсутня взаємна згода щодо утримання, аліменти можуть бути стягнені у судовому порядку. Також, необхідно зазначити, що законодавець чітко визначає умови за якими один з подружжя має право на утримання.

Крім того, право на утримання мають : подружжя, які знаходяться у зареєстрованому шлюбі; колишнє подружжя, після розірвання шлюбу; дружина під час вагітності та у разі проживання з нею дитини; чоловік, з яким проживає дитина, має право на утримання від дружини – матері дитини; один з подружжя, з ким проживає дитина-інвалід; жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою.

Відповідно до ч. 1 ст. 75 СК України дружина та чоловік повинні матеріально підтримувати один одного.

Сімейне законодавство передбачає певні умови, відповідно до яких один з подружжя має право на утримання (аліменти), до таких умов необхідно віднести:

¹ Аліменти дітям та батькам : монографія / Л. В. Сапейко, В. А. Кройтов. Харків : Ескада, 2008. С. 43.

² Гузь Л. Є., Гузь А. В. Судово-практичний коментар до Сімейного кодексу України. Х. : ФАКТОР, 2011. С.393.

1. подружжя знаходилося у зареєстрованому шлюбі відповідно до норм законодавства;

2. право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який є непрацездатним. Щодо визначення непрацездатності одного з подружжя, то норми сімейного законодавства передбачають два види непрацездатності за станом здоров'я та за віком. Так, відповідно до з ч. 3 ст. 75 СК України непрацездатним вважається той із подружжя, який досяг пенсійного віку, встановленого законом, або є інвалідом I, II чи III групи.

Той із подружжя, хто став непрацездатним у зв'язку з протиправною поведінкою другого з подружжя, має право на утримання незалежно від права на відшкодування шкоди відповідно до ЦК України (ч. 6 ст. 75 СК України);

- право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий із подружжя може надавати матеріальну допомогу. Один із подружжя є таким, що потребує матеріальної допомоги, якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом (ч. 4 ст. 75 СК України).

У постанові Верховного Суду від 24 червня 2021 року, справа № 759/6629/19 (провадження № 61-15018св20) суд дійшов висновку, що «...наявність пенсії у розмірі прожиткового мінімуму є підставою для відмови у стягненні аліментів, є неконституційною». Аргументуючи це тим, що «надані сторонами докази свідчать про те, що вартість лікування позивачки перебільшує розмір прожиткового мінімуму та фактичного розміру пенсії, яку вона отримує. У результаті цього право останньої на достатній життєвий рівень для себе, гарантований ст. 48 Конституції України, буде порушене і обов'язок держави щодо створення умов, які б забезпечували всім медичну допомогу і медичний догляд у разі хвороби, буде невиконаний (ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права). Позивачка вимушена робити вибір між можливою загибеллю через відсутність відповідного лікування або достатнього харчування, що прямо порушує принцип верховенства права щодо визнання в Україні людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю, утвердження і забезпечення прав і свобод якої є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції

України). Тому, колегія суддів вважає, що положення ч. 4 ст. 75 СК України не відповідають нормам статей 3, 8 та 48 Конституції України, а тому Верховний Суд їх не застосував. При цьому зміст ч. 4 ст. 75 СК України слід тлумачити системно, враховуючи встановлений іншими статтями СК України обов'язок подружжя утримувати інше з подружжя й міжнародні стандарти правового захисту осіб з інвалідністю, яким у цій справі є подружжя, яке потребує матеріальної допомоги. Відповідно до ч. 6 ст. 10 ЦПК України, якщо суд доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, він не застосовує такий закон чи інший правовий акт, а застосовує норми Конституції України як норми прямої дії»;

3. наявність у другого з подружжя матеріальної можливості для сплати аліментів. Як зазначає І. В. Жилінкова, «...за такої умови мають бути враховані різні обставини – рівень доходів того з подружжя, який повинен надавати утримання, знаходження на його утриманні інших осіб (неповнолітніх дітей, батьків, інших родичів тощо), працездатність, стан здоров'я тощо»².

У постанові Верховного Суду від 25 листопада 2019 року у справі № 279/5165/19 (провадження № 2/279/2047/19) зазначається, що «...аліменти на утримання одного з подружжя призначаються лише за наявності сукупності підстав, а саме : перебування у зареєстрованому шлюбі або у фактичних шлюбних відносинах після розірвання шлюбу; непрацездатність одного з подружжя; потреба в матеріальній допомозі; нижчий від прожиткового рівень матеріального забезпечення»³. Таким чином право на утримання (аліменти) має непрацездатна особа, яка не забезпечена прожитковим мінімумом. Схожий висновок містився і в інших раніше прийнятих постановках Верховного Суду України від 13 квітня 2016 року у справі № 6-3066цс15⁴ та від 16 серпня 2017 року у справі № 6-1111цс17⁵.

¹ Постанова Верховного Суду від 24 червня 2021 року у справі № 759/6629/19 (провадження № 61-15018св20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98054751>

² Сім'йне право України : підручник. За заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. 2-е вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2009. С.133.

³ Постанова Верховного Суду від 25 листопада 2019 року, справа № 279/5165/19 провадження № 2/279/2047/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85975335>

⁴ Постанова Верховного Суду України від 13 квітня 2016 року, справа № 6-3066цс15. URL: <https://oda.court.gov.ua/sud1590/pravovipoziciivsu/6-3066cs15>

⁵ Постанова Верховного Суду України від 16 серпня 2017 року, справа № 6-1111цс17. URL: <https://oda.court.gov.ua/sud1590/pravovipoziciivsu/6-1111cs17>

Частина 5 ст. 75 СК України, передбачає, що права на утримання не має той із подружжя, хто негідно поведився у шлюбних відносинах, а також той, хто став непрацездатним у зв'язку із вчиненням ним умисного злочину, якщо це встановлено судом. З цього приводу Ю. С. Червоний зазначав, що «... факт негідної поведінки одного з подружжя, що вимагає аліменти, оцінюється судом. Однак інший повинен довести ці обставини. Суд може розглянути документи (наприклад, постанови судових або інших органів) і інші докази, що підтверджують факти негідної поведінки чоловіка. Закон не встановлює конкретних критеріїв, на підставі яких можна встановити недостойність поведінки подружжя у шлюбних відносинах, залишаючи оцінку поведінки чоловіка на розсуд суду. Представляється, що такими фактами можуть бути, систематичне пияцтво одного з подружжя, що вимагає аліменти, чинення їм в сім'ї скандалів, бійок, нанесення другому з подружжя або дітям побоїв, поширення про іншого з подружжя неправдивих відомостей. Може бути також визнано негідною поведінкою, систематичні зради одного з подружжя, що вимагає аліменти, що стали причиною розірвання шлюбу»¹.

Згідно з ч. 1ст. 76 СК України розірвання шлюбу не припиняє права особи на утримання, яке виникло у неї за час шлюбу.

Право на утримання одного з подружжя після розірвання шлюбу регулюється ст. 76 СК України. Так, після розірвання шлюбу особа має право на утримання, якщо вона стала непрацездатною до розірвання шлюбу або протягом одного року від дня розірвання шлюбу і потребує матеріальної допомоги, і якщо її колишній чоловік (дружина), може надати таку матеріальну допомогу.

Особа має право на утримання і тоді, коли воно стало інвалідом після спливу одного року від дня розірвання шлюбу, якщо її інвалідність була результатом протиправної поведінки у відносно нього з боку колишнього чоловіка (дружини), під час шлюбу.

Якщо на момент розірвання шлюбу жінці, чоловікові, до досягнення встановленого законом пенсійного віку залишилося не більше п'яти років, вона, він матимуть право на утримання після досягнення цього пенсійного віку, за умови, що у шлюбі вони спільно проживали не менш як десять років. Якщо в зв'язку з вихованням дитини, веденням домашнього госпо-

¹ Семейное право Украины: учебник. Под. ред. Ю. С. Червоного. Х.: Одиссей, 2005. С.229.

дарства, піклуванням про членів сім'ї, хворобою або іншими обставинами, які мають істотне значення, один із подружжя не мав можливості одержати освіту, працювати, зайняти відповідну посаду, він має право на утримання у зв'язку з розірванням шлюбу і тоді, якщо є працездатним, за умови, що потребує матеріальної допомоги і що колишній чоловік (дружина) може надавати матеріальну допомогу. Право на утримання у цьому випадку триває протягом трьох років від дня розірвання шлюбу.

Щодо права дружини/чоловіка на утримання у разі проживання з ними дитини, то воно регулюється ст. ст. 84, 86 СК України.

Дружина або чоловік з якою проживає дитина, має право на утримання від чоловіка – батька дитини або від дружини – матері дитини до досягнення дитиною трьох років (ч. 2 ст. 84 ; ч. 1. 86 СК України).

Якщо дитина має вади фізичного або психічного розвитку, дружина, або чоловік з якою проживає дитина, має право на утримання від чоловіка або дружини до досягнення дитиною шести років (ч. 3 ст. 84; ч. 2. 86 СК України).

Також, відповідно ч. 1 ст. 84 СК України дружина має право на утримання від чоловіка під час вагітності. Аліменти, присуджені дружині під час вагітності, сплачуються після народження дитини без додаткового рішення суду. Право на утримання вагітна дружина, а також дружина, з якою проживає дитина, має і в разі розірвання шлюбу.

Право на утримання вагітна дружина, а також дружина або чоловік з якою проживає дитина, має незалежно від того, чи вона/він працює, та незалежно від її/його матеріального становища, за умови, що чоловік/дружина може надавати матеріальну допомогу.

Відповідно до ст. 88 СК України, якщо один із подружжя, в тому числі і працездатний, проживає з дитиною-інвалідом, яка не може обходитися без постійного стороннього догляду, і опікується нею, він має право на утримання за умови, що другий з подружжя може надавати матеріальну допомогу. Право на утримання триває протягом всього часу проживання з дитиною-інвалідом та опікування нею і не залежить від матеріального становища того з батьків, з ким вона проживає.

Розмір аліментів тому з подружжя, з ким проживає дитина-інвалід, визначається за рішенням суду відповідно до ч.1 ст. 80 СК Укра-

їни, без урахування можливості одержання аліментів від своїх батьків, повнолітніх дочки або сина.

Частина 1 ст. 91 СК України передбачає, що жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, однак тривалий час проживали однією сім'єю, той із них, хто став непрацездатним під час спільного проживання, має право на утримання відповідно до ст. 76 СК України. Також, вони мають право на утримання в разі проживання з нею, ним їх дитини, відповідно до ч. ч. 2-4 ст. 84 та ст. ст. 86,88 СК України.

Щодо *стягнення аліментів на утримання батьків*, то обов'язок дітей надавати матеріальну допомогу батькам «носить перш за все моральний характер, що ґрунтується на вихованні, повазі, а також традиції турботливо ставитись до людей похилого віку та таких, що не мають можливості забезпечити себе самостійно»¹.

Сімейне законодавство України передбачає взаємні зобов'язання батьків та дітей щодо утримання. Оскільки, неповнолітніх дітей утримають їх батьки, а також дбають про належне забезпечення умов їх життя тощо, то в свою чергу батьки, які є не працездатними та мало-забезпеченими мають право на певну допомогу від своїх дітей. Так, відповідно до ч.1 ст. 202 СК України повнолітні дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними та потребують матеріальної допомоги. Аналіз даної статті дає підстави стверджувати, що утримувати своїх батьків можуть тільки повнолітні діти, що в свою чергу не допускає утримання батьків неповнолітніми, оскільки вони самі ще потребують утримання з боку батьків. Такої точки зору підтримуються багато вчених, однак є й інші позиції науковців, що якщо неповнолітній працює за трудовим договором або займається підприємницькою діяльністю, то він отримує певні доходи та нема підстав звільняти його від обов'язку сплати аліментів по утриманню батьків. З даною точкою зору можна було би погодитись тільки з позиції того що у випадку, якщо відповідно до законодавства неповнолітня дитина отримала повну цивільну дієздатність, та має достатній дохід для надання коштів батькам, які потребують допомоги на додаткові витрати, викликаних тяжкою хворобою, інвалідністю або немічністю та не мають іншого джерела отримання такої допомоги. Однак, як вже зазначалось, законодавець передбачає, що стягнути аліменти на

¹ Аліменти дітям та батькам: монографія. Харків: Ескада, 2008. С.76.

утримання батьків з повнолітніх дочки, сина, а особа вважається повнолітньою з моменту, коли їй виконалось 18 років, отже відповідно до сімейного законодавства стягнути аліменти на батьків можливо тільки з повнолітніх дочки, сина.

Відповідно до сімейного законодавства дочка, син крім сплати аліментів зобов'язані брати участь у додаткових витратах на батьків, викликаних тяжкою хворобою, інвалідністю або немічністю (ст. 203 СК України). Такі додаткові витрати можуть мати місце, якщо «...батьки страждають на тяжку хворобу, отримали каліцтво та в результаті останнього інвалідність»¹.

Не мають право на отримання аліментів батьки від своїх дітей, якщо вони були позбавлені батьківських прав з підстав визначених ст. 164 СК України та такі права не були поновлені у судовому порядку.

Підставами звернення до суду з заявою про стягнення аліментів на утримання батьків повнолітніми дочкою, сином : батьки є непрацездатними; потребують матеріальної допомоги.

До непрацездатних батьків відносяться: батьки пенсійного віку, визначеного законом; батьки, які визнанні відповідно до законодавства інвалідами I, II, III групами.

Наявність потреби у матеріальній допомозі означає нестачу коштів, необхідних для підтримання нормальної життєдіяльності особи. Батьки потребують матеріальної допомоги у разі, якщо пенсія та інші доходи не забезпечують прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Стягнення аліментів на утримання інших членів сім'ї та родичів передбачені нормами сімейного законодавства. Відповідно до Глави 22 СК України до «інших членів сім'ї та родичів» законодавець відносить братів, сестер, бабу, діда, прабабу, прадіда, онуків, мачуху, вітчима, пасинків і падчерок, а також особи, у сім'ї яких виховувалася дитина. Такий перелік інших членів сім'ї та родичів визначається законодавством та є вичерпним.

Обов'язок по утриманню покладається на інших членів сім'ї та родичів у тому разі, коли по поважним причинам неможливо отримувати аліменти від осіб, які зобов'язані це робити в першу чергу, наприклад від батьків, дітей тощо. Тому, у теорії сімейного права алі-

¹ Сімейне право. Нотаріат. Адвокатура. Суд: наук. – практ. посіб. з інформ. додатком на лазерному носії: У 2 кн. За заг. ред. С. Я. Фурси. К. : Видавець Фурса С. Я., 2005. С. 630.

ментні зобов'язання за участю інших членів сім'ї та родичів називаються додатковими або субсидіарними.

Підставою виникнення обов'язку особи утримувати інших членів сім'ї та родичів є наявність юридичного факту. У юридичній літературі до таких юридичних фактів відносять :

- родинний зв'язок між особою, яка отримує аліментів та платником (баба, дід – онуки, прабаба, прадід – правнуки, сестра – брат тощо); свояцтва (мачуха, вітчим – пасинок, падчерка); знаходження дитини на вихованні в у інших осіб (дитина – особи, у сім'ї яких вона виховувалась).
- факт відсутності у потенційних утриманців родичів більш близького ступеня спорідненості або встановлена судом неспроможність останніх надавати належне утримання іншим особам з поважних причин.
- обставина, що підлягає врахуванню за встановлення обов'язку особи щодо утримання інших членів сім'ї та родичів, є визначена неможливістю останніх самотійно забезпечити своє існування, потреба у матеріальній допомозі й утриманні з боку інших осіб, коло яких визначене законом. Ця потреба, як правило, виникає якщо малоліття (неповноліття) або непрацездатності інших членів сім'ї та родичів, яка мають право на утримання¹.

Норми сімейного законодавства передбачають обов'язок внуків утримувати своїх бабу, діда та навпаки баба, дід зобов'язанні утримувати своїх внуків тощо.

Такі обов'язки поділяються на певні групи:

1. Обов'язок баби, діда утримувати внуків передбачається ст. 265 СК України, а саме баба, дід зобов'язані утримувати своїх малолітніх, неповнолітніх внуків, якщо у них немає матері, батька або якщо батьки не можуть з поважних причин надавати їм належного утримання, за умови, що баба, дід можуть надавати матеріальну допомогу.

З вище наведеної норми вбачається, що обов'язок баби, діда утримувати внуків виникає за наявності наступних умов: дитина не має ні матері, ні батька; дитина має батьків чи одного з них, але вони з поважних причин не можуть надавати дитині належного утримання; баба, дід мають матеріальну змогу надавати утримання.

¹ Сімейне право України: підручник. За заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. 2-е вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2009. С. 205-206.

2. Обов'язок внуків, правнуків утримувати бабу, діда, прабабу, прадіда передбачається ст. 266 СК України, а саме повнолітні внуки, правнуки зобов'язані утримувати непрацездатних бабу, діда, прабабу, прадіда, які потребують матеріальної допомоги і якщо у них немає чоловіка, дружини, повнолітньої дочки, сина, або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що повнолітні внуки, правнуки можуть надавати матеріальну допомогу. Відповідно умовами виникнення аліментного зобов'язання в даному випадку будуть наступні: баба, дід, прабаба, прадід є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги; у них не має чоловіка, дружини, повнолітніх дочки, сина або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання; повнолітні внуки є працездатними і мають необхідні засоби для надання матеріальної допомоги бабі, діду, прабабі, прадіду.

Обов'язок внуків, правнуків не пов'язаний із наданням їм в минулому матеріальної допомоги від баби, діда, прабаби, прадіда. Такий обов'язок виникає у внуків, правнуків за умови, що баба, дід, прабаба, прадід не мають повнолітніх дітей або чоловіка (колишнього чоловіка), тобто аліментнозобов'язаних першої черги. Але в окремих випадках, якщо наприклад, буде встановлено, що син є, але тяжкохворий чи відбуває покарання у місцях позбавлення волі, суд може присудити аліменти з внука чи правнука¹.

3. Обов'язок по утриманню братів та сестер (ст. 267 СК України). Повнолітні брати, сестри зобов'язані утримувати малолітніх, неповнолітніх братів та сестер, а також непрацездатних повнолітніх братів та сестер, які потребують матеріальної допомоги. При цьому право на утримання мають лише ті брати чи сестри, як неповнолітні, так і повнолітні, які не мають батьків, чоловіка, дружини або повнолітніх дітей, або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання. Обов'язок сплати аліментів у братів та сестер виникає лише тоді, коли вони мають необхідні для цього засоби. Обов'язок з утримання виникає лише між рідними братами та сестрами. СК України не передбачає права двоюрідних братів та сестер на утримання. Утримання неповнолітніх братів, сестер припиняється з моменту досягнення ними повноліття. Якщо аліменти були присуджені

¹ Афанасьєва Л. В. Аліментні зобов'язання інших членів сім'ї та родичів. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. 2002. № 1. С.18.

малолітньому братові, сестрі у зв'язку з каліцтвом, інвалідністю, то рішення суду має виконуватись і після досягнення ними повноліття.

4. Обов'язок мачухи, вітчима утримувати падчерку, пасинка (ст. 268 СК України) та обов'язок падчерки, пасинка утримувати мачуху, вітчима (ст. 270 СК України).

Частина 1 ст. 268 СК України передбачає обов'язок мачухи, вітчима утримувати падчерку, пасинка. Зданої норми вбачається, що право отримувати аліменти від мачухи, вітчима можливо з наступних підстав:

- якщо падчерка, пасинок є малолітніми, неповнолітніми;
- якщо падчерка, пасинок проживають разом з мачухою, вітчимом;
- якщо у малолітніх, неповнолітніх падчерки, пасинка немає матері, батька, діда, баби, повнолітніх братів та сестер, або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання;
- якщо мачуха, вітчим можуть надавати матеріальну допомогу.

Зазначені умови складають юридичний склад, що означає, що право на отримання аліментів від мачухи, вітчима у падчерки, пасинка виникає тільки при наявності всіх вище наведених умов. Якщо хоч одна з умов відсутня то падчерка, пасинок не наділені таким правом.

Суд може також звільнити вітчима, мачуху від обов'язку по утриманню падчерки, пасинка або обмежити його певним строком, з наступних підстав: нетривалого проживання з їхнім матір'ю, батьком; негідної поведінки у шлюбних відносинах матері, батька дитини (ч.2 ст. 268 СК України).

З аналізу цієї норми вбачається, що суд має право також звільнити вітчима, мачуху від обов'язку по утриманню падчерки, пасинка або обмежити його певним строком у зв'язку з нетривалим проживання з їхнім матір'ю, батьком. Однак законодавець не визначає ні мінімального, ні максимального строку в даному випадку. Тому в кожному конкретному випадку суд сам вирішує чи є їх проживання нетривалим.

Щодо негідної поведінки у шлюбних відносинах матері, батька дитини, то таке поняття також є оціночне, тому у кожному конкретному випадку факт негідної поведінки у шлюбних відносинах мате-

рі, батька дитини щодо другого з подружжя або до дітей суд вирішує самостійно на підставі пред'явлених доказів.

Гузь Л. Є. та Гузь А. В. до негідної поведінки в шлюбі матері, батька дитини відносять : «... зловживання спиртними напоями, бійки, порушення подружньої вірності, постійне відбування адміністративного покарання тощо»¹.

З цього приводу З. В. Ромовська зазначала, що «..негідною поведінкою є не тільки те, що суперечить вимогам закону, а й таке, що суперечить моральним засадам суспільства»².

Волосатий Г. С. вважав, що «факти, що підтверджують негідну поведінку в шлюбі матері, батька дитини є наступними: факти систематичного пияцтва, насилля по відношенню до другого з подружжя або дітей, розповсюдження відомостей, що не відповідають дійсності щодо до другого подружжя, дітей»³.

Факт негідної поведінки в шлюбі матері, батька дитини зобов'язана доказувати зацікавлена особа, а саме мачуха, вітчим відповідно до вимог ст. 60 ЦПК України. На підтвердження такого факту сторона пред'являє відповідні докази, до них можна віднести : письмові документи, показання свідків, висновки експерта тощо.

Сімейне законодавство передбачає також «зворотній» обов'язок падчери, пасинка утримувати мачуху, вітчима. Умовами виникнення обов'язку падчери, пасинка утримувати мачуху, вітчима є наступними: якщо у мачухи, вітчима немає чоловіка, дружини, повнолітніх дочки, сина, братів та сестер; якщо чоловік, дружина, повнолітня дочка, син, брат та сестра з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання.

5. Стаття 271 СК України передбачає обов'язок особи утримувати тих, з ким вона проживала однією сім'єю до досягнення повноліття. Якщо особа до досягнення повноліття проживала з родичами або іншими особами однією сім'єю, вона зобов'язана утримувати непрацездатних родичів та інших осіб, з якими проживала не менш як п'ять років, за умови, що ця особа може надавати матеріальну допомогу.

¹ Гузь Л. Є., Гузь А. В. Судово-практичний коментар до Сімейного кодексу України. Х.: ФАКТОР, 2011. С.535.

² Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. К. : Ін. Юре, 2003. С. 494.

³ Семейное право Украины : Учебник. Под. ред. Червоного Ю. С. К. : Правова єдність, 2009. С.495.

Цей обов'язок виникає, якщо у того, хто потребує матеріальної допомоги, немає дружини, чоловіка, повнолітніх дочки, сина, братів та сестер або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання.

Юрисдикції та територіальної підсудності у справах про стягнення аліментів

Відповідно до норм сімейного та цивільного процесуального законодавства справи про стягнення аліментів відносяться до цивільної юрисдикції, та можуть розглядатись як в судовому порядку так і добровільному порядку.

В добровільному порядку, наприклад відповідно до ст. 189 СК України батьки мають право укласти договір про сплату аліментів на утримання дитини, у якому визначити розмір та строки виплати. Такий договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується, а разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за договором, аліменти з нього можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

В судовому порядку така категорія справ розглядається в позовному (загальному або в спрощеному) та в наказному провадженнях.

У межах спрощеного позовного провадження розглядаються малозначні справи та інші справи, які визначені ч. 4 ст. 19 ЦПК України. Справи про стягнення аліментів законодавець відповідно до п.3 ч.6 ст. 19 ЦПК України відносить до малозначних справ. Однак необхідно зазначити, що справи про стягнення аліментів можуть розглядатися у порядку спрощеного позовного провадження, якщо вимоги про стягнення аліментів не об'єднанні з іншими вимогами визначених у пунктах 1-5 ч.4 ст. 274 ЦПК України. Наприклад, якщо справи про стягнення аліментів розглядаються разом з такими вимогами як: визнання батьківства, материнства; позбавлення батьківських прав; визначення місця проживання малолітньої дитини тощо, то в цьому випадку така категорія справ буде розглядатися за правилами загального позовного провадження.

В порядку наказного провадження відповідно до п. 4, 5 ч. 1 ст. 161 ЦПК України, судовий наказ про стягнення аліментів на утримання дитини може бути видано, у разі якщо заявлено вимогу про при-

судження аліментів на дитину в чіткий визначений законодавством розмір аліментів, оскільки така вимога повинна бути безспірною. Цивільне процесуальне та сімейне законодавство встановлює чіткий розмір вимоги про присудження аліментів на дитину в наказному провадженні відповідно ч. 3 ст. 184, ч. 5 ст. 183 СК України та п. п. 4, 5 ч.1 ст. 161 ЦПК України, а саме: «заявлено вимогу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину – однієї чверті, на двох дітей – однієї третини, на трьох і більше дітей – половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб; заявлено вимогу про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб».

З вище наведеної норми вбачається, що «законодавець передбачає певні вимоги, за якими можливо розглядати справи про стягнення аліментів на утримання дитини у наказному провадженні, а саме:

- чіткий розмір аліментів визначений законодавством;
- відсутність спору про право. Якщо при стягненні аліментів на дитину не ставиться також питання про встановлення батьківства (материнства) і не оспорується це право. Якщо немає необхідності залучення при розгляді справи інших заінтересованих осіб;
- заявлено вимогу про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини»¹.

Відповідно до ч. 1 ст. 6 СК України правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття, тобто до вісімнадцяти років. Крім того, норми сімейного законодавства окремою нормою регулюють обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, а не дитину. З даного приводу є слушною судова практика, а саме: Ухвала Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 05 листопада 2018 року (справа № 214/5773/18; прова-

¹ Волкова Н. В. Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2022. С. 249.

дження 2-н/214/753/18) суд дійшов висновку про наявність підстав для відмови у видачі судового наказу про стягнення аліментів на повнолітніх дітей. Посилаючись на п. 3 ч. 1 ст. 165 ЦПК України, суддя відмовляє у видачі судового наказу, якщо заявлено вимогу, яка не відповідає вимогам статті 161 цього Кодексу, оскільки відповідно до норм сімейного законодавства особа має правовий статус дитини до вісімнадцяти років (ч. 1 ст. 6 СК України), таким чином, керуючись вищевикладеним, суд вважає, що заявлена вимога про стягнення аліментів на утримання повнолітніх дітей у порядку наказного провадження не відповідають вимогам ст. 161 ЦПК України»¹.

У зв'язку проголошенням в Україні воєнного стану судова система України також зазнала впливу війни та її наслідків. Це не могло не торкнутися визначення територіальної підсудності у цивільному судочинстві. Безумовно, здійснення розгляду справ щодо стягнення аліментів у цивільному судочинстві в умовах воєнного стану повинні відповідати завданням та основним засадам цивільного судочинства, однак є певні території України, на яких ведуться бойові дії, внаслідок чого суди змушені припинити свою роботу. Основний закон України гарантує кожній людині право на судовий захист (ст. 55), а ст. 64 Конституції України встановлює заборону обмеження даного права навіть в умовах воєнного стану. Відповідно до ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» повноваження судів не можуть бути припинені, а ч. 2 ст. 26 цього Закону передбачено, що скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється². Таким чином, будь-яка особа має право на звернення до суду за своїм захистом, не зважаючи на те, що частина судів не функціонують у зв'язку з знаходженням їх на окупованих територіях або на територіях де ведуться активні бойові дії. У зв'язку з цим було прийнято низку нормативно-правових актів, які регулюють здійснення судами правосуддя в період воєнного стану. Так, Верховна Рада України 3 березня 2022 року ухвалила Закон «Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону 163 України «Про судоустрій і

¹ Ухвала Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 05 листопада 2018 року. Справа № 214/5773/18; Провадження 2-н/214/753/18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79046060>

² Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250.

статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ»¹. Цим Законом внесені зміни до ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що передбачають, що «у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі всіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється». Отже, якщо суд знаходиться на окупованій території або на території, де ведуться активні бойові дії, відповідно до розпорядження Голови Верховного Суду щодо зміни територіальної підсудності справ у цивільному судочинстві в умовах воєнного стану, його робота тимчасово припиняється та змінюється територіальна підсудність справ. Після даного розпорядження суд не має права приймати позовні заяви (заяви) до свого провадження та розглядати жодної справи, в тому числі й справи щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини. Якщо ж така позовна заява (заява) надійшла до суду після видання розпорядження, суд направляє таку заяву за визначеною у цьому розпорядженні підсудністю. З цього приводу слушною є думка І. В. Андропова, що «у протилежному випадку може виникнути ситуація, коли одна й та сама справа буде розглядатися двома різними судами та у ній будуть ухвалені два різних судових рішення різними судами з одного й того ж питання, що жодним чином не сприятиме юридичній визначеності правовідносин, які були предметом судового розгляду. Такий підхід також забезпечує суддів, які продовжують знаходитись на тимчасово окупованих територіях, від можливого примусу з боку окупантів

¹ Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ : Закон України від 03.03.2022 № 2112-IX. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text>

до ухвалення завідомо неправосудних рішень, адже в будь-якому випадку такі рішення не матимуть законної сили»¹. Відповідно до Розпорядження Голови Верховного Суду щодо зміни територіальної підсудності справ у цивільному судочинстві, суд зобов'язаний передати всі справи до іншого суду, дотримуючись законодавчих приписів, що визначені у ст. 31 ЦПК України. Порядок передачі справи до іншого суду встановлено ч. 5 ст. 31 ЦПК України, а саме: «У разі ліквідації або припинення роботи суду справи, що перебували у його провадженні, невідкладно передаються до суду, визначеного відповідним законом або рішенням про припинення роботи суду, а якщо такий суд не визначено – до суду, що найбільш територіально наближений до суду, який ліквідовано або роботу якого припинено». Крім того, суду необхідно повідомити всіх учасників судового процесу про зміну територіальної підсудності та вказати, який суд буде розглядати таку справу. Однак часто виникають випадки, коли такі справи неможливо передати до іншого суду у зв'язку з його знищенням у результаті обстрілів та бомбардувань, або взагалі немає можливості вивезти такі справи з окупованих територій. На таку проблему також вказав заступник керівника ОП Андрій Смирнов та зазначив, що «...там, де це можливо, судові справи переміщуються в інші регіони. По багатьох судах, де змінена територіальна підсудність, ці справи були вивезені, колектив суддів був евакуйований. І справді є випадки, коли ми не змогли вивезти матеріали судових справ і вони знищені»². Далі А. Смирнов вказав на те, що в Україні «...працює єдина телекомунікаційна система, яка була впроваджена ще кілька років тому, працює Єдиний реєстр судових рішень, тому в принципі всі документи, які мають відношення до судового розгляду зберігаються в електронному форматі. Державною судовою адміністрацією України було зроблено надійні бекап-копії всіх цих документів, і на сьогоднішній день сервера знаходяться в захищеному місці». Якщо ж таки виникне ситуація, коли справи неможливо буде зберегти, то як справедливо зазначає І. В. Андронов, цивільне процесуальне законодавство передбачає порядок відновлення втраченого судового провадження та вказує, що «...якщо у зв'язку з військовими діями, оку-

¹ Андронов І. В. Підсудність цивільних справ в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 1. С. 28.

² Ржеутська Л. Сьогодні ми хочемо розширити процесуальні можливості через законодавство. *Закон і Бізнес*. 30.03.2022. URL : <https://zib.com.ua/ua/151049.html>.

пацією територій було втрачено судові справи, провадження у яких було завершено, то відновлення такого судового провадження можливе як за зміненою підсудністю, так і після відновлення підсудності у суді, в якому розглядалася дана справа, на підставі всіх наявних матеріалів. У першу чергу – на підставі даних Єдиного державного реєстру судових рішень»¹.

Більшість справ, що виникають із сімейних правовідносин розглядаються за правилами загальної територіальної підсудності за зареєстрованим місцем проживання чи перебування відповідача. Однак законодавець передбачає певні виключення з загального правила та надає право вибору. Отже, підсудність справ про стягнення аліментів в позовному провадженні визначена ч.1 ст. 28 ЦПК України, а саме позови про стягнення аліментів можуть пред'являтися позивачем також і за його зареєстрованим місцем проживання чи перебування, тобто цивільне процесуальне законодавство передбачає для цієї категорії справ альтернативну територіальну підсудність.

Також звертаємо увагу, що якщо розглядати спори про стягнення аліментів на утримання дитини, то необхідно зазначити, що разом з такою вимогою можуть пред'являтися й інші вимоги, наприклад, вимога про визначення місця проживання малолітньої дитини, визнання батьківства. Такі вимоги можуть також об'єднуватись в одне провадження, що не суперечить нормам цивільного процесуального законодавства. Отже, не зважаючи на те, що спори про позбавлення батьківських прав, визначення місця проживання малолітньої дитини відносяться до загальної територіальної підсудності, вони можуть також розглядатись за правилами альтернативної територіальної підсудності (ст. 28 ЦПК України), якщо розглядаються разом з вимогою про стягнення аліментів на утримання дитини. Тлумачення ст. ст. 27, 28 ЦПК України свідчить про те, що підсудність за вибором позивача (альтернативна територіальна підсудність) передбачає право позивача за своїм вибором звернутися до суду з вимогою за підсудністю, яка підпадає до одного із декілька судів, чітко визначених в законі. Однак таке правило альтернативної територіальної підсудності не позбавляє особу права на звернення з позовною заявою за правилами загальної територіальної підсудності (ст. 27 ЦПК України). Відповід-

¹ Андронов І. В. Підсудність цивільних справ в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 1. С. 29.

но до ч. 16 ст. 28 ЦПК України позивач має право на вибір між кількома судами, яким згідно з цією статтею підсудна справа, за винятком виключної підсудності, встановленої ст. 30 ЦПК України.

Щодо визначення територіальної підсудності у справах про стягнення аліментів на утримання дитини у порядку наказного провадження, то необхідно зазначити, що заяви про видачу судового наказу подаються до суду першої інстанції за загальними правилами підсудності. Однак, як зазначає С. Я. Фурса «...застосування правил територіальної підсудності при поданні заяви про видачу судового наказу залежить від вимоги, на підставі якої видаватиметься судовий наказ»¹. Тому, розглядаючи вимогу про стягнення аліментів на утримання дитини, то за аналогією застосовується альтернативна територіальна підсудність відповідно до ч. 1 ст. 28 ЦПК України, а саме вимога про стягнення аліментів на утримання дитини можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування заявника.

Оскільки заявником у цій категорії справ є дитина, то відповідна заява про стягнення аліментів на утримання дитини у порядку наказного провадження подається до суду першої інстанції за зареєстрованим місцем проживання чи перебування дитини, відповідно до якої й стягуються аліменти. Згідно з п. 9 ч. 1 ст. 165 ЦПК України суддя відмовляє у видачі судового наказу у разі порушення правил підсудності. Якщо заяву було подано з порушенням правил підсудності, то відповідно до ч. 1 ст. 166 ЦПК України особа має можливість повторно звернутися до суду. Отже, необхідно звернути увагу, що такі приписи законодавства суттєво відрізняють наказне провадження від інших видів проваджень, оскільки у разі недотримання правил підсудності, наприклад, у позовному провадженні, порушення правил підсудності не тягне за собою наслідків такого характеру. Як уже зазначалось, у справах позовного провадження «суд передає справу на розгляд іншому суду, якщо справа належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду» (п. 1 ч. 1 ст. 31 ЦПК України)².

Щодо міжнародної підсудності, то необхідно зазначити, що такий вид територіальної підсудності також застосовується за вибо-

¹ Цивільний процес України: академічний курсб за ред. С. Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2009. С.604.

² Волкова Н. В. Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2022. С. 252.

ром позивача. Так, наприклад, правила міжнародної підсудності за місцем проживання одержувача аліментів уперше передбачалось у ст. 5 ч. 2 Брюссельської конвенції 1968 року, згодом це положення було відтворено регламентом Brussels I, регламентом ЄС про утримання № 4/2009. Також таке правило міжнародної підсудності щодо стягнення аліментів на утримання дитини передбачалось у п. 1 ч. 1 ст. 7 Гаазької конвенції 1973 року та у п. с ч. 1 ст. 20 Гаазької конвенції 2007 року¹.

Розглядаючи питання визначення підсудності у справах за участю іноземних осіб, необхідно зазначити, що воно регламентується ст. 497 ЦПК України, а саме: «підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом визначається цим Кодексом, законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України».

З цього приводу слушною є позиція Верховного Суду, викладена у постанові від 16 жовтня 2018 року, справа № 295/4474/15-ц (провадження № 61- 29205 св 18), у якій зазначено, що Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом громадянки України, громадянина Королівства Швеція про позбавлення батьківських прав та стягнення аліментів. За результатами розгляду Верховний Суд дійшов висновку, що «оскільки позивачем у зазначеній справі виступала громадянка України, яка має постійне місце проживання і місце реєстрації на території України, суди правильно визначилися з характером спірних правовідносин та правильно застосували закон України, що їх регулює»².

У ч. 1 ст. 67 Закону України «Про міжнародне приватне право» закріплюється норма, відповідно до якої, «зобов'язання щодо утримання, що виникають із сімейних відносин, регулюються правом держави, у якій має місце проживання особа, яка має право на утримання»³. Крім того, підстави визначення підсудності справ судам

¹ Розгляд окремих категорій справ у цивільному судочинстві: підруч. за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2024. С. 74.

² Постанова Верховного Суду (Касаційний цивільний суд) від 16.10.2018 року у справі № 295/4474/15-ц (провадження № 61-29205 св 18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77684730>

³ Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

України передбачені п. 4 ч. 1 ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право»: «...суди можуть приймати до свого провадження і розглядати будь-які справи з 161 іноземним елементом у таких випадках, якщо у справі про сплату аліментів або про встановлення батьківства позивач має місце проживання в Україні».

Таким чином, вбачається, що якщо позивачем у справах про стягнення аліментів або про встановлення батьківства є громадянин України, який проживає на території України, то позовна заява подається за правилами територіальної підсудності відповідно до норм ЦПК України, якщо інше не передбачено міжнародним договором, ратифікованим Верховною Радою України¹.

Розгляд справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві

Досліджуючи поняття стягнення аліментів в умовах гібридної війни важливо зазначити, що піклування про дітей, а також про осіб, які в силу різних підстав потребують піклування та утримання, залишається пріоритетом, незалежно від обставин, включаючи воєнний час.

Щодо справ про стягнення аліментів, то як вже зазначалось, такі справи розглядаються за правилами спрощеного позовного провадження у разі, якщо вимога про стягнення аліментів не пов'язана із вимогою про встановлення чи оспорування батьківства (материнства) (п. 3 ч. 6 ст. 19 ЦПК України).

Відмінність розгляду справ по суті у порядку спрощеного позовного провадженні від загального позовного провадження у справах про стягнення аліментів полягає в наступному: «...розгляд справи по суті в порядку спрощеного позовного провадження починається з відкриття першого судового засідання або через тридцять днів з дня відкриття провадження у справі, якщо судові засідання не проводиться. Перше судові засідання у справі проводиться не пізніше тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі (ст. 279 ЦПК України); розгляд справи по суті у порядку спрощеного позовного провадження здійснюється за загальними правилами без виклику учасників справи на підставі наявних матеріалів. Отже, відповідно до

¹ Волкова Н. В. Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2022. С. 161.

ч. 13 ст. 7 ЦПК України таке провадження здійснюється у письмовій формі. Однак сторони мають право подати клопотання про особисту їх участь у судовому засіданні. Суд, розглядаючи таке клопотання, має право задовольнити його, якщо дійде висновку про таку необхідність, або відмовити в задоволенні з підстав, передбачених у ч. 6 ст. 279 ЦПК України, а саме: якщо «предметом позову є стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує тридцяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб»; у спрощеному позовному провадженні не розглядається зустрічний позов, це правило витікає з положень ч. 4 ст. 193 ЦПК України, а саме «...у випадку подання зустрічного позову у справі, яка розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, суд постановляє ухвалу про перехід до розгляду справи за правилами загального позовного провадження»; щодо представництва, то на відміну від інших видів провадження у малозначних спорах (малозначні справи), що розглядаються у порядку спрощеного позовного провадження, представником може бути не тільки адвокат, а також і особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність (ч. 2 ст. 60 ЦПК України ЦПК України); відповідно до ч. 8 ст. 279 ЦПК України при розгляді справи у порядку спрощеного провадження, суд досліджує докази і письмові пояснення, викладені у заявах по суті справи, а у випадку розгляду справи з повідомленням (викликом) учасників справи – також заслуховує їх усні пояснення та показання свідків. Якщо розгляд справи проводиться в судовому засіданні, то судові дебати не проводяться»¹.

Розглядаючи справи про стягнення аліментів на утримання дитини, при визначенні судом розмір аліментів відповідно до ст. 182 СК України суд повинен врахувати наступні обставини:

- 1) стан здоров'я та матеріальне становище дитини;
- 2) стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів;
- 3) наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина;
- 4) інші обставини, що мають істотне значення.

Інші обставини – це ті обставини, які суд визначає, що вони мають істотне значення для платника аліментів. Наприклад, «платник аліментів за рішенням суду відшкодовує шкоду іншій особі в розмірі 50

¹ Волкова Н. В. Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2022. С. 232-233.

% своєї заробітної плати; дитина, прийнята в сім'ю дружини як рівноправний член сім'ї і достатньо забезпечена; батько, мати знаходяться в місцях позбавлення волі тощо»¹.

Однак з метою запобігання приховування доходів відповідача, законодавець розширив цей перелік та визначив додаткові обставини, такі, як: «наявність на праві власності, володіння та/або користування у платника аліментів майна та майнових прав, у тому числі рухомого та нерухомого майна, грошових коштів, виключних прав на результати інтелектуальної діяльності, корпоративних прав; і доведення стягувачем аліментів витрати платника аліментів у тому числі на придбання нерухомого або рухомого майна, сума яких перевищує десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи, якщо платником аліментів не доведено джерело походження коштів».

Відповідно до норм сімейного законодавства передбачений мінімальний гарантованого розміру аліментів, який на одну дитину не може бути меншим, ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Також законодавець встановлює мінімальний рекомендований розмір аліментів. На одну дитину він становить розмір прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. У даному випадку законодавець встановлює певні умови та у ч. 2 ст. 182 СК України зазначає, що «мінімальний рекомендований розмір аліментів може бути присуджений судом у разі достатності заробітку (доходу) платника аліментів».

Також необхідно враховувати рекомендації, що містяться у постанові Пленуму Верховного суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» № 3 від 15.05.2006 року у абз. 4 п. 17 «...необхідно мати на увазі, що зміна законодавства в частині визначення мінімального розміру аліментів на одну дитину не є підставою для перегляду постановлених раніше судових рішень про їх стягнення»².

Перелік видів доходів, що враховується при визначенні розміру аліментів на утримання дитини, передбачений постановою Кабінету

¹ Гузь Л. Є. Захист прав та інтересів дітей (правовий аспект). Х. : Фактор, 2011. С.290.

² Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів: Постанова Пленуму Верховного суду України від 15.05.2006 № 3. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06>

Міністрів України «Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб» від 26 лютого 1993 року № 146.

Також аліменти можуть стягуватись у твердій грошовій сумі. Відповідно до ч. 2 ст. 184 СК України «розмір аліментів, визначений судом або за домовленістю між батьками у твердій грошовій сумі, щорічно підлягає індексації відповідно до закону, якщо платник і одержувач аліментів не домовилися про інше. За заявою одержувача аліментів індексація може бути здійснена судом за інший період».

Проголошення воєнного стану призвело до збільшення кількості чоловіків, які стали на захист України. Це, в свою чергу, «призвело до зростання кількості питань від матерів малолітніх та неповнолітніх дітей щодо стягнення аліментів з військовослужбовців. Важливо зазначити, що:

1. Законодавство не встановлює жодних обмежень щодо стягнення аліментів з військовослужбовців.

2. Аліменти сплачуються на загальних засадах.

3. Джерелами виплат аліментів виступають усі види грошового забезпечення військовослужбовців, за винятком тих, які не мають постійного характеру.

4. Це означає, що матері дітей мають право на отримання аліментів, незалежно від того, де перебуває їхній колишній чоловік (навіть якщо він мобілізований), розмір аліментів буде визначатися з урахуванням усіх видів грошового забезпечення військовослужбовця»¹.

Питання стягнення аліментів з військовослужбовців має певні особливості. Так, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2022 року № 122 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. № 146» з військовослужбовців, які входять до лав Збройних Сил України, або інших утворених, військових формувань, Державної прикордонної служби, Державного спецзв'язку, осіб, які працюють в поліції, осіб рядового та начальницького складу органів, а також підрозділів внутрішніх справ, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро, служби цивільного захисту та, Державної кримінально-виконавчої служби утримання аліментів здійснюється з усіх видів

¹ Кушніренко Т. Стягнення аліментів під час війни. *Інтент*. 2023. URL: <https://intent.press/expert/humanrights/2023/styagnennyaalimentiv-pid-chas-vijni-rozyasnennya-ekspertki/>

грошового забезпечення, окрім того, що не має постійного характеру, та у інших випадках, які передбачені чинним законодавством¹.

Також, необхідно звернути увагу на п. 2 ч. 1 ст. 251 ЦПК України, де зазначено, що «суд зобов'язаний зупинити провадження у справі, у разі перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції».

У судовій практиці також виникають питання з цього приводу. Так, наприклад, відповідно до ухвали судді Канівського міськрайонного суду Черкаської області від 28.09.2022 року у провадженні № 2/697/405/2022 по справі № 697/1265/22 в якій «суд ухвалив рішення на позов про зміну розміру аліментів на утримання неповнолітнього сина – зупинити до припинення перебування відповідача у складі Збройних Сил України»².

В іншій справі відповідно до ухвали Верховного Суду від 13.06.2024 у справі № 557/1226/23, суд вирішуючи питання про обов'язок суду зупинити провадження (у зв'язку з перебуванням сторони у складі ЗСУ) у справі про стягнення аліментів, Верховний Суд передав справу на розгляд об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, вважаючи, що необхідно відступити від висновку Верховного Суду у постанові від 29.11.2023 у справі № 466/5393/22. При цьому зазначено, що «суд має враховувати, зокрема, те, чи мав відповідач можливість висловитися щодо позовних вимог, чи користується правовою допомогою під час судового провадження, чи є належні докази того, що його військова частина переведена на воєнний стан, і що він виконує бойові завдання, перебуваючи у зоні бойових дій, унаслідок чого не може брати участь у судових засіданнях ні особисто, ні у режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. Не враховуючи ці обставини, обов'язкове зупинення провадження у справі про зміну розміру та способу стягнення аліментів на дитину, хоч і відповідати-

¹ Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. № 146: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.02.2022 року № 122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/122-2022-%D0%BF#Text>

² Ухвала Канівського міськрайонного суду Черкаської області від 28.09.2022 № 697/1265/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106518725#>

ме певним інтересам відповідача, який перебуває у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан, але може шкодити захищеним інтересам дитини у передбаченому законом утриманні з боку такого відповідача»¹.

Аналізуючи судову практики, необхідно зазначити, що суди при розгляді справ про стягнення аліментів на утримання дитини намагаються віднайти баланс між найкращими інтересами дитини та правами військовослужбовця, використовуючи при цьому різні підходи до вирішення такого питання. Також суд застосовує індивідуальний підхід до кожної справи про стягнення аліментів на утримання дитини враховуючи всі обставини справи.

Аліменти на утримання дитини можуть бути присуджені за минулий час, якщо позивач пред'явить до суду докази того, що він вживав заходи щодо одержання аліментів з відповідача, але не міг їх одержати у зв'язку з ухиленням останнього від їх сплати. У цьому разі суд може присудити аліменти за минулий час, але не більше ніж за десять роки (ч. 2 ст. 191 СК України).

Сімейний кодекс України передбачає участь батьків у додаткових витратах на дитину (ст. 185 СК України). Однак, необхідно зазначити, що визначеного законодавством обов'язку участі батьків в додаткових витратах на утримання дитини, зумовлено особливими обставинами, а саме це може бути хвороба, інвалідність, каліцтво дитини або навпаки зумовлено розвитком його здібностей тощо. Стягнення щодо додаткових витрат на дитину можна пред'являти тільки до батьків (матері, батька). Оскільки мова йде про виплати, що фактично вже були понесенні, або передбачені на майбутнє, то їх необхідно визначати в твердій грошовій сумі.

З цього приводу Верховний Суд у постанові від 12 січня 2022 року, справа № 640/15771/19 (провадження № 61-11061св21) зазначив, що «... надання послуг із організації вступу до вищих навчальних закладів для здобуття професійної освіти, щодо підготовки документів для поїздки на навчання до навчального закладу Oxford International до Великої Британії та Канади, вступ до навчального закладу за кордо-

¹ Ухвала Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 09.09.2024 у справі № 557/1226/23 про прийняття справи до розгляду: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121570473>.

ном та консультації з цих питань є тими особливими обставинами, щодо яких передбачено стягнення додаткових витрат з батьків на утримання дитини, відповідно до положень статті 185 СК України. Вирішуючи питання щодо розміру коштів, які підлягають стягненню на додаткові витрати, суди повинні враховувати особливі обставини, якими обумовлені ці додаткові витрати і які є індивідуальними у кожній конкретній справі, а також стан здоров'я та матеріальне становище дитини, стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів, наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина, наявність на праві власності, володіння та/або користування у платника аліментів майна та майнових прав, у тому числі рухомого та нерухомого майна, грошових коштів, виключних прав на результати інтелектуальної діяльності, корпоративних прав»¹.

Якщо вимога про стягнення аліментів на неповнолітню дитину розглядається з вимогою про додаткові витрати, то у рішенні суду зазначається про кожну вимогу окремо.

Стягнення аліментів на утримання повнолітніх дочку чи сина, які потребують матеріальної допомоги здійснюється на підставі ст. ст. 198,199 СК України в судовому шляхом пред'явлення нового позову.

Обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчатися та у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, витікає з наступних обставин : продовження навчання дочкою, сином після досягнення повноліття до 23 років (тобто з 18 до 23 років); якщо продовження навчання потребує матеріальної допомоги; якщо батьки в змозі надавати матеріальну допомогу.

Відповідно до ч. 2 ст. 199 СК України право на утримання припиняється у разі припинення навчання. Отже, з моменту припинення навчання за будь яких обставин припиняється і обов'язок сплати аліментів, наприклад, закінчення навчання та отримання відповідного диплому, якщо дочці, сину не виконалось 23 роки; відрахування з навчання тощо.

Сімейний законодавством передбачається коло осіб, які мають право на звернення до суду з позовом про стягнення аліментів на

¹ Постанова ВС від 12 січня 2022 року у справі № 640/15771/19 (провадження № 61-11061св21)
URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KCS_2022.pdf

утримання повнолітніх сина або дочки, а саме мають право: дочка, син, які продовжують навчатися, а також той із батьків, з яким вони проживають (до ч. 3 ст. 199 СК України).

У абз. 3 п. 20 постанови Пленуму Верховного суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» зазначається, що «у разі заявлення позову одним із батьків суд може залучити до участі у справі (якщо залежно від її обставин визнає необхідним) повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчатися і на користь яких у зв'язку з цим стягуються аліменти».

Щодо звернення батьків з позовом про стягнення аліментів на повнолітніх дочку, сина, виникають певні зауваження. В даному випадку, необхідно погодитись з Ю. С. Червоним, що «...вряд чи виправдано встановлення в законі правила, щодо звернення батьків вище наведеному випадку, оскільки батьки не є законними представниками своїх повнолітніх дітей, тому не мають право пред'являти позов про стягнення аліментів на їх утримання»¹. Сапейко Л. В. вказує на те, що «досягнувши повноліття, особа отримує здатність своїми діями набувати прав і самостійно їх здійснювати, тому саме вона має вирішувати питання щодо необхідності залучення батьків до свого утримання»².

Згідно з ст. 204 СК України дочка, син можуть бути звільнені судом від обов'язку утримувати матір, батька та обов'язку брати участь у додаткових витратах, якщо буде встановлено, що мати, батько ухилялися від виконання своїх батьківських обов'язків. У виняткових випадках суд може присудити з дочки, сина аліменти на строк не більш як три роки.

Таке ж положення міститься й у п. 21 постанові Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» та зазначається, що такий «обов'язок повнолітніх дочки, сина утримувати своїх непрацездатних батьків, які потребують матеріальної допомоги, не є абсолютним. У зв'язку з цим суд на вимогу дочки, сина, до яких пред'явлено позов про стяг-

¹ Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України : пер. з рос. За ред. Ю. С. Червоного : Юрінком Інтер, 2008. С.316.

² Сапейко Л. В. Особливості судового розгляду справ про стягнення аліментів на дітей. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/34827/%CB>

нення аліментів, зобов'язаний перевірити їхні доводи про ухилення батьків від виконання своїх обов'язків щодо них (ст. 204 СК)».

Розмір аліментів, що може бути стягнутий на утримання батьків з повнолітніх дочки, сина встановлений ст. 205 СК України, а саме «суд визначає розмір аліментів на батьків у твердій грошовій сумі і (або) у частці від заробітку (доходу) з урахуванням матеріального та сімейного стану сторін». Отже, ця норма, передбачає, що суд повинен враховувати матеріальний та сімейний стан повнолітніх дочки, сина, які мають сплачувати аліменти на утримання своїх батьків. Так, наприклад, якщо повнолітні дочка, син не мають доходів, або знаходиться в важкому матеріальному становищі, або на їх утриманні знаходяться інші особи тощо, то це не є підставою для звільнення їх від сплати аліментів, це може впливати тільки на розмір аліментів, що стягується.

Також суд повинен брати до уваги можливість одержання утримання від інших повнолітніх дітей, до яких не пред'явлено позову про стягнення аліментів, дружини, чоловіка та своїх батьків (ч. 2 ст. 205 СК України).

Щодо стягнення з дочки, сина витрат на догляд та лікування батьків, то таке положення передбачено ст. 206 СК України, що у виняткових випадках, «якщо мати, батько є тяжко хворими, інвалідами, а дитина (має достатній дохід (заробіток), суд може ухвалити рішення про стягнення з неї одноразово або протягом певного строку коштів на покриття витрат, пов'язаних з лікуванням та доглядом за батьками».

Відповідно до норм сімейного законодавства є два порядки стягнення аліментів на утримання одного з подружжя : у частці від заробітку (доходу) другого з подружжя і (або) у твердій грошовій сумі. Крім того, такий порядок визначає особа, яка звертається до суду з вимогою про стягнення аліментів на її утримання.

Як вже зазначалось при визначенні розміру аліментів на утримання одного з подружжя, суд повинен з'ясувати чи отримує позивач від інших осіб аліменти та в якому розмірі. Розмір аліментів буде також залежати і від інших обставин, таких як, наприклад, наявності у другого з подружжя, який є відповідачем у справі, інших осіб на утриманні (дочки, сина, мати, батька та ін. осіб).

При визначенні судом розміру аліментів одному з подружжя за рішенням суду відповідно до ст. ст. 80, 81 СК України суд повинен вра-

хувати наступні обставини: можливості одержання утримання від повнолітніх дочки, сина, батьків; обставин, що мають істотне значення; види доходів, що враховуються при визначенні розміру аліментів.

Наприклад щодо такої підстави як можливість надання матеріальної допомоги, якщо інший з подружжя її потребує, то необхідно зазначити, що той факт, що особа потребує матеріальної допомоги та є непрацездатним, ще не є підставою для стягнення аліментів, якщо інший з подружжя не має можливості надати таку допомогу. Питання щодо можливості надати матеріальну допомогу іншому з подружжя, якщо такий потребує її в кожному окремому випадку вирішує суд.

З цього приводу цікавою є постанова Верховного Суду, в якій суд розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу на рішення Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області та рішення апеляційного суду Вінницької області у справі про стягнення аліментів на утримання одного з подружжя. Суд встановив, що «...в позовній заяві позивач просив суд стягнути із колишньої дружини аліменти на його утримання. Рішенням Жмеринського міськрайонного відмовлено в позовних вимогах. Суд апеляційної інстанції погодився з висновком суду першої інстанції про відмову в задоволенні позовних вимог, оскільки позивач не надав доказів того, що інший із подружжя має можливість надавати таку допомогу. У касаційній скарзі зазначалось, що позивачеві безпідставно відмовлено у стягненні аліментів з колишньої дружини, оскільки саме відповідач має довести можливість або неможливість надавати йому допомогу. Касаційний суд підтримав позицію суду першої інстанції, доводи позивача про те, що відповідач має довести можливість або неможливість надавати йому допомогу, є помилковими, оскільки відповідно до вимог статті 60 ЦПК України (у редакції, чинній на час розгляду справи), докази подаються сторонами та іншими учасниками справи, однак позивач не надав суду будь-яких доказів про доходи дружини»¹. Тож, Верховний Суд постановив касаційну скаргу залишити без задоволення. Отже, відповідно до зазначеної постанови тягар доказування можливості платника надавати матеріальну допомогу покладається на позивача. Також, суд розглядаючи питання щодо можливості надати таку допомогу іншому з подружжя пови-

¹ Постанова Верховного Суду від 28 лютого 2018 року, справа № 130/2233/15- ц; провадження № 61-4364 св 18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72561101>

нен брати до уваги наступні обставини : характер; розмір і рівень доходів того з подружжя, хто повинен надавати утримання; сімейне становище; наявність утриманців, яких він згідно з чинним законодавством зобов'язаний утримувати (непрацездатні батьки, діти та ін. особи); працездатність; стан здоров'я тощо.

За рішенням суду аліменти присуджуються одному з подружжя, як правило, у грошовій формі. Аліменти одному з подружжя присуджуються за рішенням суду від дня подання позовної заяви.

Розглядаючи справу про стягнення аліментів з інших членів сім'ї та родичів на дітей і непрацездатних повнолітніх осіб, які потребують матеріальної допомоги суд визначає їх розмір відповідно до ч. 1 ст. 272 СК України, а саме у частці від заробітку (доходу) або у твердій грошовій сумі.

Також при визначенні розміру аліментів суд повинен брати до уваги матеріальний та сімейний стан платника та одержувача аліментів.

Якщо позов пред'явлений не до всіх зобов'язаних осіб, а лише до деяких з них, розмір аліментів визначається з урахуванням обов'язку всіх зобов'язаних осіб надавати утримання. При цьому сукупний розмір аліментів, що підлягає стягненню на одну дитину, має бути необхідним та достатнім для забезпечення гармонійного розвитку дитини і не може бути менше 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Мінімальний рекомендований сукупний розмір аліментів, що підлягає стягненню з інших членів сім'ї та родичів на одну дитину, становить розмір прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку і може бути присуджений судом у разі достатності заробітку (доходу) платника аліментів (ч. 2 ст. 272 СК України).

Суд розглядає справи про стягнення аліментів з інших членів сім'ї та родичів за загальними правилами, що передбачені для справ позовного провадження загального або спрощеного позовного провадження.

Ключові слова: стягнення аліментів, право на утримання, сімейні відносини, захист прав людини, юрисдикція, територіальна підсудність, цивільне судочинство, гібридна війна, воєнний стан.